

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми, Україна), д-р іст. наук;
Камберова Р. (Софія, Болгарія), канд. філол. наук;
Король С. М. (Суми, Україна), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми, Україна), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ, Україна), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми, Україна), канд. наук із держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми, Україна), д-р філос. наук.

Рекомендовано до видання вченою радою юридичного факультету
Сумського державного університету
(протокол № 10 від 07.04.2016 року)

Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 18 квітня 2016 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, Р. Камберова та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – Ч. 1. – 168 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках II Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 699 від 22 грудня 2015 р.), присвячені актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

На обкладинці використано мапу «Русь, Московія і Тартарія» фламандського картографа XVI ст. Абрахама Ортелія.

ДІТИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ*

Грушевич Олександра Іванівна народилася 01.05.1927 р. в селі Великий Бобрик Краснопільського району (нині – Сумська обл.).

У 1944 р. Олександра Іванівна почала навчання в Сумському хіміко-технологічному технікумі за професією бухгалтер. Навчалася три роки і 1947 р. закінчила навчання. Отримала направлення на роботу у рибній промисловості. Групами людей на потязі відправили до Владивостока, а вже потім – на Камчатку, де Олександра Іванівна пропрацювала 3 роки. Там же вийшла заміж. Ще через два роки в чоловіка закінчився договір з підприємством і вони разом повернулися в Україну.

Батько й мати Олександрі закінчили 3 роки церковно-приходської школи, працювали в селі, в 30-их роках вступили до колгоспу. У 33-му році батько здобув освіту тракториста і в подальшому працював по спеціальності. У воєнні роки не воював, бо після служби в армії обморозив ногу. Тому, коли повернувся додому, йому ампутували пальці на одній нозі. В Олександрі були брат і сестра. Брат закінчив Сумський машинобудівний технікум в 1941 р. Потім був направлений до Куйбишева на воєнний завод, звідки добровольцем пішов на фронт. Сестра померла у віці 7 років.

До війни в сім'ї Грушевичів було 38 соток землі, які наділялися колгоспом, також сім'я мала корову (завдяки якій їм і сусідам вдалося вижити у голодні роки). Олександра згадує про голодомор 1932-1933 рр., як люди сходили з розуму від голоду, крали та їли все, що могли. Також рятувало те, що ходили на роботу, а там в казанах заварювали «затірку» (в киплячу воду вкидали муку і заварювали, отримували ріденьку масу, але доволі поживну та мучну). Жили в старій хаті, вкритій соломною. Під час німецького бомбардування осколок потрапив їм у будинок і він майже повністю згорів.

Про війну дізналася під час походу в кіно. Розповідає, що пішла в кіно, а грошей не було і вона сиділа під клубом в очікуванні,

---

*Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №15.01.10-01.15/17.3Ф «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

що вийдуть подруги та все розкажуть. Але в той час почула, що в рейку біля пожежної станції дзвонив дядько. Вона підійшла до нього й запитала: «Де пожежа?». А він відповів: «То не пожежа, а війна». Потім пожежники, їздили по селу, сповіщали людей і скликали на збори в центр села. Там розповіли, що почалась війна з Німеччиною. У цей день деяким вручили повістки.

Новину сприйняли з плачем. Адже в кожній хаті люди розуміли, що війна – це смерть. І ніхто не знав, як далі складеться доля. Жінки криком кричали, та не віддавали своїх дітей, хоча всіх, хто міг воювати, забирали на фронт. Про події війни люди дізнавалися тільки через місцеву Сумську обласну пресу, з газети «Більшовицька зброя». Але як виявилось після війни, у тих газетах мало коли писали правду.

З сім'ї Грушевичів на війну добровольцем пішов брат. На фронті став командиром підривної групи, його неодноразово закидали в тил німців. А одного разу під час висадки групи вони потрапили в оточення ворога, на голому полі їх групу розстрілювали. Брату Олександри Іванівни та ще двом бійцям дивом вдалося врятуватися. Про цю подію писали чернігівські районні газети, одна з яких опублікувала статтю на честь 40-річчя звільнення України від окупантів про групу героїв партизанів-десантників, серед яких був брат Олександри Іванівни. У 1944 р., коли війська Червоної армії звільняли Україну, їх полк потрапив у перестрілку з бандерівцями. Там брат отримав смертельне поранення і помер. Інформацію про нього знайшла в архіві Ленінграду, але вже після закінчення війни. Під час пошуку, дізналася, що її брат мав зв'язок з односельцем Кошманом. Звернувшись до родини, отримала листи, в яких йшлося про місце перебування брата і воєнні сутички.

Олександра Іванівна згадує, як німці 13 жовтня 1941 р. прийшли до їх села. Війська Червоної армії зайняли позиції на півночі села, але так вийшло, що окупанти оточили місцевість. З півдня та півночі і майже без опору окупували село. Німці зачинили полонених у місцевому клубі. Бранців не годували, забороняли місцевим жителям давати їм їжу, єдине, що врятувало, варена картопля, яку люди кидали через наглядачів.

Німці скликали збори для обрання старости села. Школу закрили ще до приходу нацистів, а школярів відправляли в поле збирати коноплі. Місцеві поліцаї збирали людей по селу і відправляли в Німеччину. А тим, хто залишався в селі, давали

контрольні номерки. З ними ходили на роботу (рили окопи, збирали та відправляли врожай для нацистів) і повинні були відмічатися кожного дня. Місцеві поліцаї контролювали, щоб усі ходили на працю. Того, хто не йшов без поважної причини, вони карали, іноді забивали людей на смерть. Під час окупації чули про партизанів. Якось один військовий, після стрибка з літака опинився на окраїні нашого села. Він постукав у двері будівлі, а це був дім місцевого поліцай, отож чоловіка схопили та розстріляли.

Перед поверненням Червоної армії до села прийшов партизанський полк Наумова. Місцевих поліцаїв арештували, але не вбивали. Партизани повернули людям зерно. Уже з приходом Червоної армії поліцаїв розстріляли, хоча люди були проти.

Пригадує, як в березні проходило військо через село. Йшли в легких шубках та валянках. Їхали танки та машини, які постійно застрягали і місцеві жінки допомагали тим, хто відстав. Таку подію місцеві сприймали радісно та всіляко намагалися допомогти хлопцям, які йшли визволяти решту України.

Після війни батьки Олександри Іванівни продовжували працювати в колгоспі. Вона написала в район, що її брат був партизаном та героєм. І її сім'ї виділили 6 кубів деревини, так вони збудували новий будинок, а старий продали. Однією з причин голоду 1946-1947 рр. на селі був неврожай через засуху. Так вийшло, що в 1946 р. мати хворіла, а Олександра навчалася, тому картоплю вони посадили набагато пізніше за інших і засуха їх врожай оминула. Тому про цей голод особливо не пам'ятає, оскільки родину ця подія оминула. Сама ж вона продовжувала вчитися і в 1947 р. виїхала на Камчатку, де прожила 5 років.

У 1952 р. Олександра Іванівна повернулася з Камчатки, в неї вже був маленький син. Перший час ходила на буряки, потім влаштувалася на посезонну роботу в колгосп на ваги (зважувала врожай з машин, які приходили з поля), після закінчення сезону, знову йшла на буряки, так проробила 18 років. Потім пішла працювати в сільськогосподарський магазин. Одного разу сталася пожежа магазину і її ледь не посадили за ґрати через крадіжку, але справу розкрили. Згодом їй запропонували роботу бухгалтера в сільській раді, де Олександра Іванівна пропрацювала до пенсії. В пенсійному віці вирішила залишити правдиву згадку про війну, написавши книгу *«Память о войне, должна стать суровым предостережением, уроком на будущее»*.